

**Київський національний університет імені Тараса
Шевченка**

Інститут філології

Фокін С.Б.

**Методичні рекомендації з написання та
захисту кваліфікаційних робіт
перекладознавчого спрямування для
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

КИЇВ – 2022

Рецензенти:

канд.філол.н., доц. Калустова О.М., доцент кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

д-р.філол.н., проф. Смушинська І.В., професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

д-р.філософії Тарновська О.В, доцент кафедри романської філології та порівняльно-типологічного мовознавства Київського університету імені Бориса Грінченка.

канд.філол.н., доц. Чернишова Ю.О., доцент кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

канд.філол.н., Шиянова І.М., асистент кафедри теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Фокін С.Б. Методичні рекомендації з написання та захисту кваліфікаційних робіт перекладознавчого спрямування для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2022. – 51 с.

Затверджено Вченою радою Навчально-наукового інституту філології (протокол № від березня 2022 р.)

МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА

У методичних рекомендаціях описано специфіку пошуку, опрацювання та представлення теоретичного й емпіричного матеріалу в аналітичному та експериментальному розділах бакалаврської роботи; надаються поради щодо оптимізації шляхів добування необхідних для виконання роботи знань, використання методологічних знарядь, правильного оформлення тексту роботи й оптимальної підготовки до захисту.

ЗМІСТ

Передмова	6
Напрямки досліджень та орієнтовна тематика бакалаврських робіт	8
I. ВСТУП ДО РОБОТИ	8
1.1. Наукова проблема і актуальність роботи	9
1.2 Мета і завдання роботи	11
1.3. Об'єкт і предмет дослідження	11
1.3. Емпіричний матеріал дослідження	12
1.4. Методи дослідження	12
1.5. Наукова новизна і теоретична цінність роботи	18
1.6. Практична цінність роботи	19
II. ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ РОЗДІЛ РОБОТИ	20
2.1. Пошук та опрацювання теоретичного матеріалу	20
2.2. Аналітичний огляд теоретичного матеріалу	22
III. Експериментальний (практичний) розділ дослідження	24
3.1. Вибір емпіричного матеріалу	24
3.2. Опрацювання емпіричного матеріалу	28
3.3. Класифікація емпіричного матеріалу	29
3.4. Виклад матеріалу в експериментальному розділі	30

IV. Зміст і логіка висновків	30
V. Оформлення списку джерел	32
VI. Підготовка резюме роботи іноземною мовою	35
VII. Представлення і захист роботи	36
7.1. Критерії оцінки бакалаврської роботи	366
7.2. Усна презентація роботи	37
7.3. Етапи захисту	377
7.4. Відповіді на питання і зауваження	38
VIII. Додаткові рекомендації	399
8.1. Роль консультацій з керівником	40
8.2. Терміни подання роботи	422
8.3. Розвиток умінь та навичок під час написання бакалаврської роботи	Error! Bookmark not defined.2
Додаток 1. Зразок відгуку керівника на бакалаврську роботу	445
Додаток 2. Зразок рецензії на бакалаврську роботу	Error!
Bookmark not defined.6	
Використані та рекомендовані джерела	488

- **Передмова**

Сучасна освіта характеризується високою динамічністю, дедалі суворішими й вибагливішими вимогами на ринку праці, прискореними темпами розвитку науки, колосальним зростанням доступної інформації і наукових даних на тлі збільшення їхньої неупорядкованості. Оскільки бакалаврська робота – перша студентська робота, що має статус науково-кваліфікаційної, вимоги до неї багато в чому перегукуються з вимогами до наукових праць узагалі. Відповідно, ази використання наукових методів, принципів дотримання наукової етики, структурування, оформлення і представлення роботи засвоюються вже на четвертому курсі.

Підготовка фахівців розумової праці передбачає розвиток умінь і навичок пошуку, опрацювання джерел інформації з метою набуття і генерування нових знань.

Якщо раніше використовувані джерела практично обмежувалися доступними для студента бібліотеками, нині вільний доступ до численних публікацій накладає на широке коло фахівців нові вимоги: вміння групувати джерела за напрямками, розрізняти першоджерельні та похідні відомості; особливо актуальними є навички швидкого аналітичного читання наукової літератури, у тому числі іноземними мовами, розпізнавання дотичної до інтересів дослідження інформації, її аналітичного і критичного сприйняття. З іншого боку, важливе вміння створювати місткі, достатньо насичені даними, і водночас зручно структуровані тексти відповідно до стандартів оформлення наукових праць. Дотримання загальноприйнятих канонів в організації й оформленні наукового тексту полегшує орієнтацію в ній читача, сприяє ефективнішій взаємодії світової наукової спільноти. Відповідно, вміння правильно оформлювати працю теж є фундаментальною складовою підготовки фахівця у будь-якій галузі інтелектуальної праці.

Готуючись до професійної діяльності, зокрема, перекладу, майбутній фахівець вчиться бачити закономірності у виконуваній роботі, шляхи розв'язання перекладацьких проблем, з-поміж яких одні можуть бути продиктовані незаперечними і однозначними правилами, інші – залежати від обставин (переважно, позамовних чинників), а деякі – взагалі не мати закономірного розв'язання з огляду на відсутність прецедентів. Останні передбачають уміння

правильно формулювати проблему, ставити завдання і мету, пропонувати шляхи її досягнення, у тому числі й нестандартні, розв'язувати проблеми за неповними вихідними даними. Студентська дослідна робота у галузі перекладу напрочуд органічно і всеохопно розвиває окреслені вміння й навички за умов осмисленої і систематичної праці над нею.

Під час розробки цих рекомендацій ми керувалися працею “Вимоги до підготовки та написання навчально-наукових і кваліфікаційних робіт (для студентів-філологів): Методичні рекомендації” (2019). Оскільки перекладознавство – одна з наймолодших галузей філології, що характеризується недостатньою розробленістю спеціальних, часткових теорій, методологічного апарату, а часом – браком емпіричного матеріалу, під час виконання дослідження бакалавранти потребують додаткових орієнтирів, які даються у подальших розділах.

У вступі бакалаврської роботи необхідно стисло вписати тему в загальнонауковий контекст, описати матеріал, методи дослідження, визначити мету, завдання, теоретичну і практичну цінність. Орієнтири щодо виконання цих завдань даються у розділі I.

У теоретико-аналітичному розділі бакалаврент аналізує наявні в науці напрацювання у застосуванні до об'єкта дослідження, прогнозує труднощі, перешкоди, проблеми перекладу і шляхи їх подолання. Дидактичні спрямування щодо цієї роботи представлено у розділі II.

В експериментальному розділі необхідно висвітлити результати спостереження, аналізу, узагальнень емпіричного матеріалу, що розв'язують проблеми, виявлені у теоретико-аналітичному розділі. Розділ III методичних рекомендацій покликаний скерувати студентів у цій роботі.

У розділах IV, V, VI містяться базові вимоги і рекомендації до підготовки висновків, списку використаних джерел, резюме роботи.

Розділ VII присвячений підготовці до захисту, у ньому показані основні етапи захисту роботи та правила участі у них.

Напрямки досліджень та орієнтовна тематика бакалаврських робіт

Відповідно до мети бакалаврської роботи, напрямки досліджень пропонується пов'язувати з такими об'єктами: труднощі, перешкоди і проблеми перекладу з іноземної мови на рідну, пов'язані з міжмовними та міжкультурними розбіжностями. Отже, **об'єктом** дослідження можуть виступати мовні, мовно-культурні й позамовні явища, чинники, прийоми, види перекладу, особливості діяльності перекладача, її окремі аспекти. Зокрема, з погляду класифікації мовнокультурних рівнів цей загальний напрямок можна конкретизувати в такі спеціальні рубрики:

- проблеми перекладу на різних мовних рівнях (лексичний, граматичний, графічний, пунктуаційний та ін.);
- проблеми функціональної і авторської стилістики;
- проблеми перекладу текстів тих чи інших жанрів;
- проблеми, зумовлені розбіжностями між вихідною і цільовою культурою;
- вплив позамовних чинників на переклад;
- двомовна перекладна лексикографія/термінографія;
- потенційні перешкоди перекладу на основі аналізу співвідносних оригінальних текстів вихідною та цільовою мовами.

З точки зору спеціальних теорій перекладу, напрями досліджень у бакалаврських кваліфікаційних роботах можуть бути такими:

- лінгвістичні аспекти перекладу;
- літературознавчі аспекти перекладу;
- культурологічні аспекти перекладу;
- психолінгвістичні аспекти перекладу;
- соціолінгвістичні аспекти перекладу;
- машинний переклад;
- корпусні дослідження в перекладознавстві.

Поступ науки та зовнішні чинники можуть спричинитися до виникнення й інших вартих уваги об'єктів перекладознавчих досліджень, тому не виключається можливість вибору теми й з інших, не зазначених вище напрямів за умов належної аргументації, наявності достатнього емпіричного матеріалу та методологічного інструментарію для проведення повноцінного дослідження.

I. ВСТУП ДО РОБОТИ

З огляду на колосальне збільшення доступної наукової літератури вскрай важливим є оптимальне структурування роботи відповідно до загальноприйнятих правил, щоб читач міг оперативно знаходити ті чи інші відомості (мета, результати дослідження, виведення результатів тощо), отримувати відповіді на питання, які у нього виникають. Вступ до наукових робіт є своєрідним дороговказом щодо читання роботи. Зі вступу видно, на яке теоретичне підґрунтя спирається дослідник, які проблеми він очікує розв'язати, шляхом яких знарядь (методів) і на якому емпіричному матеріалі.

Вступ до бакалаврської кваліфікаційної роботи складається з декількох структурних частин: окреслення теми в загальнонауковому контексті, обґрунтування її актуальності, наукової проблеми, формулювання мети і завдань, характеристика об'єкта, предмета дослідження, емпіричного матеріалу, перелік використаних методів, опис новизни і практичного значення роботи.

У першому абзаці доречно охарактеризувати роль обраного напрямку та матеріалу дослідження у розв'язанні дотичного до нього кола проблематики не лише у рамках власної спеціальності, а з погляду сучасної науки, техніки чи промисловості взагалі, перспектив розвитку цивілізації: гармонізації багатокультурного інформаційного простору, пізнання і розвитку творчого потенціалу людини та законів естетики, потреб у міжособистісному духовному обміні, міжнародної науково-технічної і економічної співпраці та інтеграції; глобалізації, глобальних проблем людства, впровадження штучного інтелекту, охорони здоров'я, міжнародної безпеки, проблем естетичного виховання і духовного розвитку, сучасних викликів освіти та інших сфер діяльності і проблем сучасного суспільства.

У кінці вступу надається 5-7 **ключових слів**, найтісніше пов'язаних зі змістом роботи термінів; за можливістю у ключових словах слід уникати множини.

1.1. Наукова проблема і актуальність роботи

Тему бакалаврської роботи затверджує кафедра, що вже саме собою забезпечує її актуальний та новітній характер. Втім, завдання студента – у вступі коротко розкрити суть і надати аргументацію актуальності теми на тлі історії дослідження об'єктів, що впритул

пов'язані з обраною темою. Окремий акцент слід зробити на тому, які перекладознавчі праці мають безпосередній стосунок до обраної теми, що зроблено у дослідженні її окремих аспектів на момент написання роботи. Врахування внеску попередників, які своєю працею підготували плідний ґрунт для виявлення проблеми, є ключовим для подальшої розбудови теми, що відповідає дотриманню принципу історизму в науці.

Відповідно у вступі тему дослідження необхідно окреслити як таку, що вписується в ширшу проблематику розроблюваних питань, зокрема, спеціальних та часткових теорій перекладу. Спеціальні теорії охоплюють ті чи інші галузі перекладу, зокрема, з-поміж них: лінгвістична теорія перекладу, теорія художнього перекладу, теорія поетичного перекладу, теорія машинного перекладу тощо. Часткова теорія перекладу стосується перекладознавчих досліджень у певній мовній парі, приміром, часткова теорія перекладу з англійської мови на українську. Враховуючи, що в сучасному інформаційному просторі доступні численні джерела різними мовами, першорядну увагу слід приділити напрямкам досліджень і працям науковців провідних наукових закладів свого університету. Описуючи актуальність, не варто обмежуватися обраною парою мов: слід враховувати праці і з інших часткових теорій перекладу.

Отже, наявність інтересу до окремих аспектів, про що свідчать публікації різних дослідників, а з іншого боку – відсутність спеціального комплексного дослідження з обраної теми мають стати ключовими аргументами в обґрунтуванні актуальності. Під час аргументування актуальності вказуються ініціали і прізвища дослідників, які розробляли дотичні до теми аспекти, а в списку використаних джерел даються повні бібліографічні дані цих праць.

Аргументація актуальності сприяє розвитку вміння відрізняти нові наукові напрями, твердження, ідеї від загальновідомих положень, встановлювати зв'язки між різними напрямками науки, визначати з-поміж них ті, що найрелевантніші для досягнення поставленої мети.

У формулюванні будь-якої теми закладена перекладознавча проблема. Виявлення наукової проблеми полягає у розкритті суперечності між наявними знаннями і вміннями, які вже є, і тими, що потрібні для її розв'язання. Наприклад, для перекладу формул ввічливості з португальської мови на українську необхідні і додаткові знання (укладений глосарій потенційних еквівалентів ситуативно зумовлених кліше, опис міжкультурних розбіжностей, що визначають

їх вживання за різних обставин), і вміння обирати той чи інший відповідник залежно від чинників ситуації перекладу (тип дискурсу, статус комунікантів, жанр, стиль, тема тощо).

1.2 Мета і завдання роботи

Мета бакалаврської роботи передбачає наближення до розв'язання проблеми, породжуваної об'єктом дослідження і закладеної в темі. Таким чином, мета спрямована на розв'язання поставленої наукової проблеми. Зокрема, мета може охоплювати докладніше розкриття умов виникнення проблеми та шляхів її розв'язання у порівнянні з аналогічними проблемами, що вже дістали розв'язання в теорії перекладу, виявлення нових чинників, характеристик, закономірностей у проблемній ситуації та її вирішенні; окремо слід звернути увагу й на можливість встановлення нових зв'язків між уже відомими фактами, умовами, характеристиками, закономірностями. Отже, наприклад, метою дослідження, спрямованого на відтворення безеквівалентних термінологічних одиниць, може бути пошук шляхів відтворення цих одиниць з урахуванням чинників комунікативної ситуації перекладу.

Для зручності і впорядкованості дослідження на шляху досягнення мети виокремлюються завдання, які є окремими кроками на цьому шляху. Логіка завдань впливає з необхідності зробити такі кроки: окреслення об'єкта дослідження на тлі пов'язаних з ним явищ, впорядкування отриманих з теоретичних джерел знань, опрацювання емпіричного матеріалу, встановлення закономірностей на основі емпіричних спостережень, а також інших необхідних кроків. У цілому виокремлюється 4-5 завдань.

1.3. Об'єкт і предмет дослідження

Об'єкт дослідження є одним з ключових понять, що пов'язує тему, методи, матеріал і забезпечує новизну дослідження. "Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію" (Вимоги до оформлення, с. 3). Приміром, переклад ділової документації є явищем, що охоплює низку нерозв'язаних проблем: суперечності в підходах до перекладу певних власних назв, розбіжності у нормах графічного оформлення документів різних країн, переклад безеквівалентної термінології, відмінність канонів

ввічливості спілкування в різних культурах тощо. І об'єктом дослідження може стати кожен з перерахованих напрямків.

В українській науковій школі виокремлюють також і предмет дослідження. "В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження; саме на нього спрямована основна увага дисертанта, оскільки предмет дослідження визначає тему (назву)" (Вимоги до оформлення, 2011). Приміром, якщо об'єктом дослідження виступають канони ввічливості в різномовних спільнотах, то предметом дослідження можуть бути способи і прийоми відтворення формул мовленнєвого етикету.

1.3. Емпіричний матеріал дослідження

У вступі коротко характеризується обраний для дослідження матеріал: вказується назва оригіналу, автор тексту, перекладач, обсяг опрацьованих текстів, обсяг здійсненої вибірки. Обсяг емпіричного матеріалу можна вимірювати абсолютною кількістю знайдених прикладів або кількістю опрацьованих текстів (сторінок, слововживань, знаків), якщо з них здійснено суцільну вибірку.

Особливості вибору емпіричного матеріалу і критерії, яким він має відповідати, розглядаються у підрозділі 3.1.

1.4. Методи дослідження

Під час написання роботи бакалаврант опановує такі загальнофілософські методи: аналіз, абстрагування, синтез, філологічні методи (зіставний, контрастивний, компонентний, контекстуальний, стилістичний аналіз, трансформаційний метод), а також методи інших наук (інтерпретація, кількісний аналіз). Описати усе розмаїття методів вичерпно у цих рекомендаціях неможливо, тому тут наводимо лише ті, що в перекладознавчих роботах набули особливого поширення.

1. Аналіз передбачає членування явищ на частини (іншими словами, виокремлення складових частин явища) з метою вивчення кожної частини окремо. Під час аналізу фрагментів оригіналу й перекладу можна помітити, приміром, такі складові: літери, словоформи, слововживання, знаки пунктуації, слововживання з великої літери, морфологічні і частиномовні характеристики, лексико-семантичні варіанти лексем, члени речення й типи синтаксичних зв'язків між

ними, засоби вираження функціональної перспективи речення, типи речень за метою висловлення, засоби текстової когезії та когерентності, мовленнєві акти різних типів, лексичні повтори, стилістичні тропи й фігури, жанрові, стилістичні, дискурсивні маркери, різні способи графічних виділень і розташування тексту на сторінці; в аудіотексті також можна спостерігати тривалість і гучність звучання, тембр голосу, просодичні елементи тощо.

Очевидно, що не всі помічені ознаки обов'язково релевантні для виведення закономірностей обраного об'єкта, оскільки деякі з них в обраній темі дослідження виявляються несуттєвими. Опрацювання наукової літератури з теми дає змогу зосередитися саме на важливих складових досліджуваних явищ. Приміром, дослідники фразеології у перекладі зосереджуються на таких важливих складових фразеологічної одиниці: денотативне значення, конотація, структура, образний компонент; не завжди у перекладі відтворюються усі компоненти фразеологічної одиниці; часто замінюється або нейтралізується образний компонент, а інколи на перший погляд еквівалентний фразеологізм у перекладі має відмінну конотацію. Натомість невідтворення граматичних особливостей фразеологізму відносно рідко матиме суттєві наслідки для сприйняття перекладу. Таким чином, "аналіз, виділяючи суттєві властивості явищ серед несуттєвих [...] переходить в абстракцію" (Рубінштейн, 1958, с. 34).

2. Абстрагування полягає у виділенні й розгляді деяких особливостей і прикмет предмета з тим, щоб, не зупиняючись на другорядному, зосередитися на тому, що найважливіше. "Результатом абстрагування є категорії й так звані абстрактні поняття, які теоретично репрезентують тільки одну з важливих сторін об'єкта або фіксують якусь прикмету безвідносно до якогось реального чи можливого носія. Наприклад, фізична категорія маси охоплює тільки одну універсальну властивість речовини" (Канак, 2002, с. 3-4). Так, описуючи певні зміни в перекладі, ми переважно не беремо до уваги зміну алфавіту; формальне невідтворення артикля в перекладі з романо-германських мов на українську ми зазвичай не сприймаємо як прийом вилучення і в багатьох дослідженнях вважаємо цю рису несуттєвою на тлі інших змін. Характеризуючи суто лексико-граматичні явища перекладу, дослідники часом відволікаються від позамовних чинників (час написання першотвору, час перекладу, гендерні та інші соціологічні характеристики

перекладача), хоча, безумовно, за певних обставин і вони можуть суттєво зумовлювати лексичні та граматичні ознаки перекладу.

3. Синтез передбачає створення цілого з частин, тому він є значно менш регламентованим і, відповідно, складнішим процесом, ніж аналіз. Як відомо, значно легше розібрати певний пристрій на частини, ніж його з частин зібрати так, щоб він повноцінно функціонував як єдине ціле.

Синтез відбувається шляхом встановлення нових зв'язків між тими компонентами, які були виокремлені шляхом аналізу (С.Рубінштейн, с. 35). Приміром, аналіз прийомів перекладу фразеологічних одиниць може показати стійку кореляцію між мірою національної маркованості і змінами образного компонента у перекладі, що зрештою може бути синтезовано у доведену закономірність. Характер вживання модальних часток в українському перекладі може бути зумовлений стилем, жанром тексту першотвору, індивідуальним стилем перекладача. Помічені подібним чином зв'язки доречно синтезувати у закономірності. Якщо встановлені зв'язки описуються вперше, їхнє формулювання становить наукову новизну. Часом науковою новизною є інтуїтивно очевидні спостереження, які, однак, ще не були ніким сформульовані для даних умов, для даної сукупності чинників, що спостерігаються.

На практиці аналіз і синтез здійснюються не відокремлено, а в сукупності. Єдність аналізу і синтезу виявляється в узагальненні. **“Узагальнення** – розширення обсягу поняття шляхом зменшення конкретизуючих ознак його змісту (абстрагування від специфічних ознак предметів даного виду і збереження загальних ознак, властивих однаковою мірою всім видам даного роду)” (Гвоздік, 2002, с.653). Приміром, якщо якась трансформація спостерігається на прикладі підрядних речень умови, часу, причини й мети, цілком можливо, що вона буде чинна й для деяких інших обставинних речень, і її можна описувати в узагальнюючому вигляді як трансформацію підрядних обставинних. І все ж під час узагальнення слід уникати максималістичних тверджень, якщо остаточних доказів для них немає. Приміром, в іспанській, італійській, португальській, польській і словацькій мовах часто вживані особові речення без підмета, оскільки з дієслівної флексії легко вивести число й особу, і в перекладі таких речень на українську закономірно додаватимуться займенники. Оскільки ця особливість помічена на матеріалі перекладу з трьох романських мов, закономірно очікувати, що помічена риса буде

притаманна для перекладу з романських мов узагалі, однак у французькій мові через поширену омофонію дієслівних форм, усе ж, підмети-займенники мають вживатися разом з дієсловом, тому зроблене спостереження не можна поширити на французько-український переклад.

Міра строгості узагальнень залежить від вичерпності опрацьованого матеріалу, й узагальнення можуть стосуватися як принципової можливості певного явища для об'єктів певного класу (наприклад, спостереження: “фразеологізми можуть зазнавати нейтралізації в перекладі”), так і обов'язкового характеру явища (наприклад, “у міжнародному спілкуванні мають використовувати традиційні для цільової культури апелятиви”), що вичерпно охоплює об'єкти даного класу.

4. Вибірка. Вибірка є цілеспрямованим відбором прикладів з емпіричного матеріалу, які піддаються аналізу з метою виявлення нових знань і їх узагальнення.

5. Зіставний аналіз¹ спрямований на виявлення збігів та розбіжностей різного рівня між фрагментами тексту оригіналу і тексту перекладу (тобто паралельних текстів). Дані зіставного аналізу можуть бути доповнені результатами контрастивного аналізу. **Контрастивний аналіз** проводиться на матеріалі різномовних оригінальних співвідносних текстів з метою виявлення міжмовних розбіжностей, прогнозування потенційних труднощів, перешкод і проблем перекладу, необхідності використання певних прийомів перекладу. Докладніше специфіка застосування контрастивного аналізу в опрацюванні співвідносних текстів описана у підрозділі 3.1.

¹Через багатозначність прикметників «порівняльний» і «зіставний» подекуди їхній узус у терміносистемах невпорядкований, утім у перекладознавстві зіставним аналізом зазвичай називають аналіз, спрямований на порівняння тексту перекладу з текстом оригіналу. Порівняння може мати принципово дві мети: 1) виявлення відмінного; 2) виявлення спільного. Виявлення відмінного дозволяє знайти відхилення від змісту й форми оригіналу: помилки, використані прийоми перекладу й трансформації, індивідуальний стиль перекладача та інші риси. Виявлення спільного дозволяє оцінити міру відтворення формальних і смислових компонентів оригіналу.

6. Семантичний аналіз дозволяє виявляти семантичні характеристики мовної одиниці шляхом її тлумачення; для тлумачення лексичних одиниць найчастіше застосовується тлумачний словник; для термінологічних одиниць – спеціалізовані термінологічні словники, енциклопедії, у тому числі міжнародні термінологічні бази даних. Семантика граматичних одиниць певною мірою описана у граматичних довідниках², у докладних тлумачних словниках і навіть у граматичних словниках³. Мовні одиниці часто потенційно багатозначні, і якщо одномовні тлумачні словники передають значення лексем лише у певному наближенні, то в перекладних словниках ці значення взагалі можуть бути суттєво викривлені крізь призму цільової мови. Тому семантичний аналіз зазвичай проводиться у поєднанні з іншими методами: контекстуальний, кількісний аналіз тощо.

7. Різновидом семантичного аналізу є компонентний аналіз. Компонентний аналіз відбувається шляхом виявлення найрелевантніших компонентів значення у порівнюваних мовних одиницях (наприклад, лексичних, як одномовних, так і різномовних) з метою виявлення розбіжностей між ними, а також з метою обґрунтування вибору відповідної лексики у перекладі.

8. Для уточнення значення мовної одиниці слугує контекстуальний аналіз: взаємодія у контексті досліджуваної одиниці з іншими дозволяє зробити висновок щодо її значення, яке реалізується у мовленні.

9. Трансформаційний метод полягає у заміщенні однієї одиниці іншою та аналізі наслідків (наприклад, чи змінюється при цьому денотативне, конотативне значення, прагматика висловлення, чи

² Найліпше значення одиниць описують зазвичай функціональні граматики. Для української мови, наприклад, доцільно скористатися такими працями: Основи функціональної морфології української мови: навч. посібник для вузів. – К., 1991, 76 с; Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І.Р. Вихованець; Відп.ред. К.Г.Городенська. – Київ : Наукова думка, 1992. – 220с.

³ Приміром, праця К.Городенської «Граматичний словник української мови. Сполучники» (Херсон: Вид-во ХДУ, 2007).

порушується мовна норма тощо). У перекладознавчих працях доволі часто трансформаційний метод втілюється у навмисній підстановці у цільовому тексті буквального перекладу замість трансформованого. Неможливість буквального перекладу (через порушення норми, невідповідність стилю, жанру, усусу) може пролити світло на чинники, що зумовили необхідність трансформації.

10. Стилiстичний аналіз проводиться для виявлення рис (графічних, лексичних, граматичних, композиційних тощо), притаманних певному стилю; у перекладознавчій роботі стилістичний аналіз можна застосовувати для оцінки стилістичних характеристик порівнюваних паралельних текстів і мовних явищ у них.

Для дослідження обраної теми можуть знадобитися й більш специфічні методи: аналіз дистрибуції, побудова функціонально-семантичного поля та ін.

11. Метод інтерпретації спрямований на розкриття внутрішніх характеристик певного явища за його зовнішніми проявами (наприклад, значення висловлення за обставинами, в яких воно продукується, почуття персонажа за його вчинками; стратегія перекладу за прийнятими перекладачем рішеннями, що виявляються у використаних прийомах, здійснених помилках тощо). Цей метод часто не позбавлений суб'єктивності; підвищити міру об'єктивності методу інтерпретації можна шляхом встановлення закономірної кореляції між внутрішніми і зовнішніми рисами явища, надання аргументованого пояснення цій кореляції, поєднання інтерпретації з іншими методологічними знаряддями.

Виходячи з відносно початкового стану розробленості часткових теорій перекладу у деяких мовних парах (наприклад, романських мов та української), значний потенціал для дослідження має становити метод **екстраполяції** результатів однієї часткової теорії (наприклад, французько-української) на інші (наприклад, на іспансько-українську) за умов обов'язкової експериментальної перевірки сформульованої гіпотези.

12. Кількісний аналіз дозволяє підтвердити гіпотезу, унаочнити висновки: повторюваність того чи іншого явища свідчить про його не випадковий, а закономірний характер. **Абсолютна частота.** Її отримують шляхом простої порядкової лічби без застосування додаткових дій. Вона відповідає абсолютній кількості одиниць у вибірці або підвибірці. **Відносна частота обчислюється шляхом**

ділення абсолютної частоти на обсяг. Вона дозволяє судити щодо ймовірності явища у тексті певного обсягу, тому вона є безсумнівно важливим параметром при порівнянні явищ у різних підгрупах емпіричного матеріалу. **Вибіркова середня** ⁴ є середнім арифметичним частот у різних підвибірках на одиницю текстового обсягу; ця величина дає змогу судити про ймовірність появи певного явища у тексті даного обсягу.

Задля поповнення описаного тут методологічного інструментарію досліджень доречно активно спостерігати за методами, що використовуються в інших дослідженнях, з якими бакалавранти знайомляться у процесі написання роботи. Подекуди той чи інший метод дослідження розробляється шляхом логічного обмірковування або творчого натхнення, втілення певного власного інтуїтивного уявлення. У такому разі використовувати знаряддя необхідно перевести у свідому площину, об'єктивізувати їх шляхом надання опису та відповідної аргументації. Крім того, корисним для уточнення методологічного знаряддя є спілкування з іншими дослідниками під час проведення конференцій, круглих столів, семінарів та інших наукових заходів. Докладніше прочитати про застосування тих чи інших методів у перекладознавстві можна у статті О.М. Калустової "Методи дослідження у перекладознавстві".

1.5. Наукова новизна і теоретична цінність роботи

Бакалаврська робота є новітньою, якщо поставлені в ній завдання та мета на обраному фактичному (емпіричному) матеріалі реалізуються вперше. Новітність і оригінальність роботи також забезпечується оригінальним поєднанням загалом відомих методів дослідження, аналізованого об'єкта та емпіричного матеріалу. Якщо сполучення цих трьох компонентів не повторюється в жодній з опублікованих раніше праць, бакалаврську роботу слід вважати і

⁴ Найпростішим способом розрахунку вибіркової середньої є обчислення середнього арифметичного відносно частоти у кожній підвибірці однакового обсягу. Відносна частота підвибірки отримується шляхом ділення абсолютної кількості на обсяг підвибірки.

оригінальною, і новітньою. Новим слід вважати не лише абсолютно нові за формою й суттю результати, що сягають рівня відкриттів, а й також встановлені раніше не відомі зв'язки між явищами, властивостями, характеристиками, предметами, що іще не були представлені в жодній науковій праці. Наприклад, якщо певну закономірність перекладу інші дослідники виявили в одному напрямку перекладу, а матеріал дослідження підтвердив цю закономірність в іншій мовній парі, таке спостереження є новітнім. Якщо, приміром, певні перекладацькі прийоми були помічені іншими дослідниками у застосуванні до мовленнєвих актів одного типу, а в бакалаврській роботі показана закономірна можливість застосування таких самих прийомів і до інших мовленнєвих актів, цей факт теж є новизною. Кількісне нагромадження таких нових виявлених фактів може призвести й до якісно нового узагальнення й справді колосального відкриття, саме тому усі нові спостереження варті ретельного опису, навіть якщо на теперішній момент потенціал їхнього застосування не очевидний. Це сприяє отриманню узагальнень більш високого рівня в науці. Кількісне нагромадження встановлених фактів створює передумови до створення якісно нових знань.

1.6. Практична цінність роботи

Практичну цінність бакалаврант визначає, виходячи з того, які проблеми практики перекладу в ній розв'язуються і в яких видах професійної діяльності їхнє розв'язання корисне: зокрема, виявляються й описуються нові способи, прийоми, стратегії перекладу, шляхи встановлення еквівалентності між одиницями мови (і мовлення) оригіналу і перекладу, пропонуються нові міжмовні еквіваленти (термінологічні, лексичні, ситуативні та інших мовних і мовно-культурно зумовлених рівнів).

Усвідомлення студентом практичної значущості роботи для визначеного кола фахівців дозволяє краще встановлювати зв'язок роботи з майбутньою професійною діяльністю. Необхідно також усвідомлювати, у яких видах перекладу, тематичних галузях, сферах можуть бути використані практичні результати роботи. Окремим вартісним внеском роботи є можливість застосування її результатів у викладанні перекладу, налагодженні і вдосконаленні сучасних програм машинного перекладу.

II. ТЕОРЕТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ РОЗДІЛ РОБОТИ

2.1. Пошук та опрацювання теоретичного матеріалу

Наукова етика вимагає від дослідника врахування наукових напрацювань, безпосередньо дотичних до об'єкта дослідження, що були опубліковані до написання атестаційної праці (тобто, необхідно дотримуватися принципу історизму). У першу чергу це стосується доступних у бібліотеках та інших ресурсах класичних і сучасних праць (статей, монографій, авторефератів дисертацій, довідників) вітчизняних дослідників, насамперед, викладачів університету, напрямок дослідження яких пов'язаний з темою бакалаврської роботи. Відповідно й керівникам бакалаврських робіт рекомендується обирати для студентських досліджень такі теми, що (бажано) пов'язані з їхніми дослідницькими інтересами, мають безпосередній стосунок до напрямку досліджень у рамках загальнонаукової теми кафедри: це сприятиме глибшому порозумінню між керівником і бакалаврантом, взаємному науковому збагаченню та синергетичному розвитку науки.

Безпосередньо в тексті роботи бакалаврант може цитувати фрагменти з опрацьованих теоретичних праць та/або здійснювати тезисний короткий переказ окремих думок з належним посиланням на першоджерело. Обсяг цитат та переказ думок інших дослідників має бути мінімально достатнім для ознайомлення читача з їхнім змістом і розвитку власних міркувань бакалавранта упродовж роботи. Цитати, перекази інших праць, що ніяк не використовуються для подальшого будування власних міркувань, аналізу емпіричного матеріалу або висновків, слід вважати безпідставними.

Обсяг опрацьованих теоретичних джерел має становити щонайменше 40 позицій. Основну частину списку використаних джерел складають теоретичні праці (окрім списку довідкової літератури та джерел емпіричного матеріалу).

Одна з перших проблем, з якою стикається бакалаврант, – відсутність публікацій з обраної теми. Така ситуація цілком логічна: з зазначеної теми не може бути готових текстів, інакше затверджена

тема не була б новітньою. Однак ця проблема лише уявна, оскільки для дослідження потрібні не тексти з теми, а теоретичні праці, з яких випливає проблематика, закладена в темі, заторкуються її різні грані, що спонукало виявленню і допоможе розв'язанню проблеми. У науці поняття між собою пов'язані як складові частини системи. Тому, навіть якщо публікації з ключовими словами теми практично відсутні, завжди можливо знайти дотичні до об'єкта дослідження поняття, явища, вже описані в перекладознавчих дослідженнях. Х. Ортега-і-Гассет зазначає, що зміст поняття визначається завдяки тій ніші, яку йому відводять інші поняття, ніж його внутрішнім наповненням [Ortega y Gasset 1983, с. 490-491].

Так, скажімо, сьогодні немає ще вичерпного дослідження з застосування прийому модуляції в перекладі французької художньої прози. Очевидно, що серед першорядних теоретичних джерел, використаних для дослідження, мають бути довідники, в яких дається визначення модуляції, визначення її підтипів (антонімічний переклад, конверсні перетворення, метонімічні заміни та інші); окрему увагу варто приділити пошуку у фаховій літературі термінів, що містяться у дефініції модуляції. Слід ознайомитися і зі спеціальними науковими розвідками, результати яких викладено у статтях, авторефератах дисертацій, які можуть стосуватися різних аспектів модуляції на матеріалі різних мовних пар, наприклад, англійської і української: висновки цієї часткової теорії перекладу корисно перевірити на матеріалі французько-українського перекладу. У багатьох публікаціях можуть зустрітися суттєві спостереження щодо модуляції без згадки власне цього ключового терміна: модуляцію можуть називати семантичним розвитком; зміною точки зору в перекладі, конверсією або не називати взагалі. Приміром, окрема стаття, присвячена трансформаціям причинно-наслідкових або суб'єктно-об'єктних відношень, теж може явно не включати термін «модуляція», однак при цьому містити корисні для бакалавранта спостереження, висновки. Тому при уважному пошуку публікацій з теми слід користуватися не лише основним ключовим словом, а й іншими термінами, пов'язаними з об'єктом дослідження. За умов правильного пошуку список знайдених корисних для роботи джерел, найвірогідніше, вийде за межі вказаного мінімуму.

Пошук джерел доцільно розпочинати з каталогів бібліотек, сайтів університетів, періодичних видань власного університету, в яких публікуються статті з перекладу. У той самий час наявність

закордонних джерел у перекладознавчій роботі свідчить про ерудицію автора та комплексне осмислення теми. Деякі перекладознавчі часописи доступні для вільного перегляду онлайн: "Meta" (де публікуються статті англійською, французькою, іспанською мовами), "Babel", "Translation Journal" та інші спеціалізовані журнали провідних ЗВО світу.

2.2. Аналітичний огляд теоретичного матеріалу

У теоретичному розділі дослідження готується ґрунт для експериментального розділу, а також міститься робоча гіпотеза, яка підлягає перевірці на емпіричному матеріалі і слугує для подальшого побудування висновків. «Гіпотеза – спосіб пізнавальної діяльності, побудови ймовірного, проблематичного знання, коли формулюється одна з відповідей на питання, що виникло під час дослідження» [Філософський 2002, с. 121].

Огляд теоретичного матеріалу в аналітичному розділі починається зі спостережень і аналізу думок і висновків науковців, пов'язаних з досліджуванним об'єктом. Але у використаних теоретичних працях наявні підходи не обов'язково представлені у зручному для застосування в бакалаврській роботі вигляді: вони можуть бути побічними спостереженнями якоїсь іншої стрижневої проблеми, стосуватися ширшого або вужчого об'єкта і не містити міркувань щодо застосування сформульованих тверджень, висновків до інших подібних явищ. Отже, впорядкувати належним чином знайдені корисні знання, факти, організувати їх у логічну послідовність з коректними переходами – завдання бакалавранта. Теоретичний розділ бакалаврської роботи не є простим лінійним переказом напрацювань інших науковців: розвиток думки має відповідати природі об'єкта дослідження і поставленим завданням: від опису досліджуваної проблеми до наявних підходів, можливості їх застосування до матеріалу. Отже, знайдені корисні факти в інших джерелах слід висвітлюватися в такій послідовності, мірі і зв'язку, аби виконати поставлене завдання.

Оскільки об'єкт дослідження пов'язаний з науковими проблемами, практичними труднощами, його вивчення викликає низку питань. Дослідник має формулювати ці питання у вигляді чітко поставленої конкретної задачі на початку підрозділу (пункту, параграфу) та доводити їх до логічного розв'язання й узагальнення в кінці. У цьому

зв'язку набуває особливого значення формулювання гіпотези, а саме, міркувань щодо передбачуваних проблем перекладу для обраної мовної пари, даного емпіричного матеріалу і шляхів їх розв'язання. Такому побудованому логічному ланцюжку підпорядковується і структура розділу, і характер відомостей, фактів, коментарів і узагальнень до них. Таким чином, узагальнення до кожного пункту слугує базою для висновків до цілого розділу. З висновків до розділів формулюються загальні висновки.

У теоретичному розділі роботи, спрямованому у перекладознавство, переважно висвітлюються такі відомості:

- основні поняття, що мають безпосередній зв'язок з досліджуваним об'єктом;
- опис внутрішніх характеристик об'єкта дослідження та його зв'язків з іншими об'єктами (тобто моделювання об'єкта дослідження, що дозволяє показати його місце у науці як у системі);
- визначення об'єкта дослідження у різних часткових і спеціальних теоріях перекладу (а часто обраний об'єкт висвітлений переважно в лінгвістиці й для перекладознавства є новим; тоді висвітлюються наявні лінгвістичні підходи і аналізується можливість їх застосування в роботі);
- відокремлення об'єкта від інших (суміжних або близьких об'єктів);
- альтернативні інтерпретації об'єкта дослідження (або його складових, окремих характеристик) в суміжних галузях науки;
- класифікації різновидів об'єкта дослідження за типами, параметрами;
- зв'язок об'єкта з базовими перекладознавчими поняттями, зокрема: перекладність, еквівалентність, адекватність, ситуація перекладу;
- встановлення мовних рівнів і засобів вираження, на яких функціонує предмет дослідження у задіяних в матеріалі мовах;
- виявлення труднощів, перешкод і проблем перекладу та пропозиція шляхів їх розв'язання у застосуванні до обраної теми і матеріалу дослідження;
- методи, що дозволяють розкривати закономірності обраного об'єкта дослідження;
- мовні й позамовні чинники, що впливають на об'єкт дослідження;
- роль об'єкта дослідження у двомовній комунікації і наслідки зміни його складових, характеристик у перекладі.

У разі необхідності той чи інший підрозділ може розкриватися глибше, тоді окремі аспекти висвітлюються у підпунктах.

Теоретичний розділ завершується висновками до нього, які ґрунтуються на узагальненнях до кожного підрозділу.

III. Експериментальний (практичний) розділ дослідження

3.1. Вибір емпіричного матеріалу

Пріоритетним емпіричним матеріалом дослідження є **оригінал та його переклад (або сукупність перекладів), що пройшов усі етапи реальної професійної та комунікативної ситуації**: виникнення потреби у перекладі та його замовлення, виконання перекладу, сприйняття перекладу адресатом. Мови оригіналу і перекладу зумовлюються спеціальністю, що її здобуває студент (приміром, мова оригіналу – англійська, мова перекладу – українська, якщо спеціальність – “переклад з англійської”). За необхідності до аналізу можна додатково залучати переклади першотвору й іншими мовами. Спостереження над різномовними перекладами дещо ускладнює дослідження, однак дозволяє глибше розкрити аналізовані перекладацькі явища.

Окремим дуже вартісним допоміжним емпіричним матеріалом можуть бути оригінальні співвідносні за типом, темою, жанром, стилем та іншими характеристиками тексти мовами першотвору і перекладу. Хоча вони не є безпосередньо перекладами один одного, контрастивне порівняння може вказати на суттєві міжмовні, міжкультурні розбіжності, що зумовлюють труднощі, перешкоди і проблеми перекладу та спричиняють необхідність використовувати способи, прийоми, стратегії перекладу⁵. Аналіз співвідносних текстів

⁵Спосіб перекладу тлумачиться як закономірність переходу від однієї мови до іншої [Нелюбин 2009, с. 209], отже, способи можна відстежити на основі порівняння еквівалентних фрагментів оригіналу й перекладу; прийом перекладу — це діяльність перекладача, спрямована на подолання тих чи інших труднощів [Нелюбин 2009, с. 165], отже, узагальнивши потенціал способу перекладу в застосуванні до розв'язання труднощів, можна вивести прийом перекладу; прийом перекладу також можна вивести шляхом спостереження над регулярно використовуваними перекладачем способами. Якщо вдається показати, що перекладач свідомо й

обов'язковий, якщо в роботі аналізуються не наявні переклади, а лише потенційні труднощі, перешкоди і проблеми перекладу; на основі аналізу співвідносних текстів можуть бути запропоновані власні переклади фрагментів з метою критичного аналізу. Доречно широко залучати співвідносні тексти, коли досліджується спеціалізований переклад, що забезпечує об'єктивність дослідження [Верба, 2010, 101]. Користь залучення до корпусу емпіричного матеріалу співвідносних текстів ще й у тому, що дослідник може відстежити, якими засобами у цільовій мові типово виражається ситуація, зображена в оригіналі, оцінити частотність вживання мовних одиниць у текстах цільовою мовою [Калустова, 2004, 133-135]

Якщо матеріалом дослідження обрано тексти, що є перекладами з одного й того самого джерела, однак які між собою не пов'язані відношенням оригінал-переклад, їх слід аналізувати з обов'язковим залученням оригіналу. До таких текстів належить, наприклад, "Загальна декларація прав людини" італійською та українською мовами: очевидно, що італійський переклад не здійснювався безпосередньо з української або навпаки. Тобто зазначені тексти не можна розглядати у рамках спеціальності «переклад з італійської», а також інших напрямків перекладу, вихідна мова яких не відповідає мові тексту оригіналу. Часто такими текстами є міжнародні документи, що первинно укладаються англійською мовою або мовами ООН, а згодом перекладаються на інші мови. Отже, для забезпечення достовірності висновків перед початком дослідження слід ретельно з'ясувати основні характеристики емпіричного матеріалу: першоджерело і час оприлюднення, мову й авторів оригіналу, перекладу.

Аналогічно й переклади, що були виконані не безпосередньо з тексту оригіналу, а через мову-посередницю, мають аналізуватися з обов'язковим залученням перекладу мовою-посередницею, інакше неможливо буде зробити достовірний висновок про те, на якому етапі виникли ті чи інші відхилення від оригіналу. Під час вибору такого емпіричного матеріалу слід бути свідомим того, що залучення додаткових текстів іншими мовами ускладнює аналіз, однак від нього

регулярно використовує сукупність прийомів для подолання певних труднощів, доречно вести мову про стратегію перекладу.

не слід відмовлятися, якщо складність аналізу компенсується глибиною і цінністю результатів.

Якщо обрана тема пов'язана з укладанням термінологічних двомовних глосаріїв, у експериментальному розділі має бути описана методика встановлення еквівалентних відношень між термінами з урахуванням принципів термінознавчої роботи, відомостей у термінологічних базах даних з обраної предметної галузі. Залучення співвідносних термінологічно насичених текстів до такого дослідження стане запорукою об'єктивності висновків.

Обсяг емпіричного матеріалу має бути достатнім для досягнення поставленої у рамках дослідження мети. Він значною мірою залежить від природи досліджуваного об'єкта. Це може бути цілісний об'єкт (текст, фільм або інший компонент, продукт діяльності, задіяний у ситуації перекладу) або аргументовано виокремлена його частина (том роману, серія фільму, ремарки драматичного твору, віршовані вкраплення прозового твору тощо). Кількість проаналізованих та наведених у роботі прикладів має бути достатньою, щоб виявити 4-5 регулярних явищ, характеристик, закономірностей, повторюються у різних частинах матеріалу. Не рекомендується обирати об'єктом дослідження завідомо таке явище, що не буде забезпечено, як мінімум, обсягом у 50 пар прикладів. Безумовно, неправильно обмежуватися таким мінімумом, якщо предмет дослідження часто зустрічається в текстах, приміром, якщо дослідження спрямоване на відтворення граматичних форм (артиклі, модальні дієслова, відмінки, синтаксичні конструкції тощо), у той час як для вибірки 50 прикладів явищ принципово іншого порядку, наприклад, стилістичних фігур (хіазм, оксюморон гра слів тощо), можливо, доведеться прочитати сотні сторінок з іншого боку, не варто збільшувати емпіричний матеріал, якщо це збільшення не дає якісно нових результатів.

Отже, перед початком аналізу матеріалу необхідно провести вибірку. Суцільна вибірка передбачає відбір з емпіричного матеріалу усіх випадків матеріальної реалізації об'єкта дослідження, вона дає багатший матеріал для його вивчення. З огляду на обмеженість у часі та обсязі бакалаврської роботи, відносно невелику кількість прикладів досліджуваного явища в обраних текстах, саме суцільна вибірка застосовується найчастіше. Вибірка може бути також випадковою. Якщо попередній відбір дав забагато прикладів, перед початком аналізу їхній список можна скоротити, розташувати в випадковому порядку за допомогою електронного ресурсу, наприклад, доступного

на сайті random.org, та відібрати з початку списку ту кількість, якої буде достатньо для аналізу. Завелика кількість прикладів може зустрічатися при вибірці легко часто вживаних одиниць мови, що піддаються формалізації (допоміжні частини мови, десемантизовані лексеми, пунктуаційні знаки). Окремим різновидом відбору матеріалу є механічна вибірка, при якій зі сформованого списку обирається кожний n -ий приклад, приміром, кожний третій.

Вибірка емпіричного матеріалу може бути суттєво полегшена за умов використання електронних текстових корпусів онлайн. Однак об'єкти, які не піддаються строгій формалізації (іронія, антифразис, енантіосемія тощо), не можуть бути опрацьовані шляхом використання корпусних знарядь. По-друге, якщо вибірка є автоматичною (це можливо для легко формалізовуваних об'єктів дослідження, а також за умов детальної розмітки корпусу), для об'єктивності висновків дослідження необхідне вичерпне використання корпусу з описом обсягу досліджуваних текстів та методів аналізу. Об'єктивність висновків підвищить розрахунок і порівняння середньої частоти у різних частинах матеріалу, розрахунок похибки тощо. Зауважимо все ж, що з огляду на широку полісемію й омонімію мовних знаків більшість досліджуваних явищ не мають виняткових формальних показників, отже, у більшості випадків автоматизована вибірка або охоплює об'єкт дослідження не повністю, або містить певний негативний (надлишковий) матеріал, тому перевірка дослідником результатів корпусної вибірки, на якій у подальшому ґрунтуються висновки, є обов'язковою.

У разі використання надто великих масивів корпусних даних ручна перевірка неможлива у зв'язку з непомірним масштабом матеріалу. Однак такий колосальний обсяг навряд чи потрібний у межах бакалаврського дослідження. Тому такий матеріал варто обмежувати за допомогою, наприклад, тематичних, ареальних, жанрово-стильових та інших фільтрів, наявних в інтерфейсі корпусу⁶.

⁶ Докладніше щодо використання корпусів малого обсягу в дослідженнях можна прочитати у статті Фокіна С.Б. «Переваги корпусів малого обсягу для дослідження макроявищ у перекладі» (Фокін, 2015, с. 590-597).

3.2. Опрацювання емпіричного матеріалу

Завданням експериментального розділу є аналітичне опрацювання емпіричного матеріалу з метою синтезу нових знань. Суттєвою трудністю є те, що на початку дослідження чіткі критерії для класифікації (тобто аналітичного розподілу прикладів за певними ознаками та об'єднання їх у групи) ще відсутні. Для їх розробки, аналізу їхніх рис і синтезу висновків варто скористатися методами спостереження, аналізу і синтезу.

Робота з відібраними прикладами починається зі спостереження над вибіркою прикладів, яка є матеріальним втіленням об'єкта дослідження, що складаються з відповідних фрагментів оригіналу та перекладу. Цей корпус емпіричного матеріалу і стає об'єктом спостереження, експерименту та фіксації закономірностей з метою виявлення нових конкретних фактів, знань щодо перекладознавчого об'єкта дослідження. Метою спостереження є виявлення найрелевантніших ознак, з-поміж яких типово виокремлюються такі риси:

- шляхи подолання труднощів, перешкод та проблем перекладу, що їх зумовлює досліджуване явище на практиці, зокрема, перекладацькі перетворення, яких у той чи інший спосіб зазнає об'єкт дослідження (наприклад, трансформації, адаптації, втрати, компенсації тощо);
- структура і семантика вихідного й відповідного цьогового фрагментів (лексико-граматичний склад, пунктуація, засоби когезії і когерентності, композиція);
- мовні, позамовні, культурні чинники, притаманні об'єкту дослідження, які можуть зумовлювати зазначені вище перекладацькі перетворення (граматичні, лексико-семантичні, стилістичні характеристики; жанр, стиль; тип мовленнєвого акту; тип комунікативної ситуації тощо).

Спостереження показує, якими є зовнішні прояви об'єкта: приміром, дослідження антонімічного перекладу може показати, що він відбувається у перекладі фразеологізмів, заперечних конструкцій, ситуативних фраз тощо. Аналіз цих проявів дозволяє виокремити потенційно важливі риси прикладів, на основі яких вони можуть бути об'єднані у групи. Приміром, у фрагментах, що відтворено антонімічним перекладом, цілком можливо спостерігати наявність семантичного, граматичного заперечень, безеквівалентної лексики у складі тощо.

Оскільки в сучасних перекладознавчих дослідженнях щоразу більше враховуються позамовні чинники міжкультурної комунікації, і з-поміж них – особистість перекладача, його стратегії, індивідуальна творча манера, творчий метод, на сторінках експериментального розділу бакалаврської роботи не слід забувати явні вказівки на те, чий переклад аналізується.

Основним завданням експериментального розділу є класифікація емпіричного матеріалу і узагальнення спостережених характеристик.

3.3. Класифікація емпіричного матеріалу

Після виявлення релевантних ознак дослідник переходить до синтезу, який полягатиме в об'єднанні прикладів у групи на підставі наявності між ними значущих зв'язків. Коли приклади розподілено за групами, проводиться узагальнення характеристик кожної групи. Докладніше про аналіз, синтез та узагальнення сказано у підрозділі 1.4. "Методи дослідження".

Раціонально кожному групу прикладів представляти в окремому підрозділі експериментального розділу. Окрім представлення виявлених фактів, обов'язковою є також їхня інтерпретація. Інтерпретація передбачатиме опис чинників, передумов, якими викликане описане у групі прикладів явище. Узагальнення буде успішним, якщо будуть виявлені ознаки і чинники, що стосуються описаної групи і не можуть бути застосовані до іншої групи прикладів.

Факти, що не підлягають інтерпретації або узагальненню і потребують аналізу на ширшому емпіричному матеріалі, можна залишити на рівні констатації. Однак суцільна неможливість здійснити будь-які узагальнення свідчатиме або про недостатність вибірки, недостатньо глибоке спостереження, або ж про неправильно проведену класифікацію. Окремі приклади, що не піддаються класифікації, можуть міститися на стику досліджуваного об'єкта і схожих явищ та в подальшому можуть стати об'єктом дослідження у рамках ширшої теми.

Зазначені тут позиції представлення емпіричного матеріалу не є вичерпними: з огляду на специфіку досліджуваного явища, а також шляхом творчого підходу до аналізу можуть розкриватися й інші характеристики й закономірності, зумовлені природою конкретного об'єкта.

Експериментальний розділ завершується висновками до нього.

3.4. Виклад матеріалу в експериментальному розділі

У кожному підрозділі експериментального розділу коротко зазначається хід спостереження над емпіричним матеріалом, але не в тому хронологічному порядку, в якому відбувалось спостереження, а для зручності читання і переконливості аргументів – від найпростіших і найочевидніших випадків до складніших прикладів, насичених додатковими деталями.

Оповідь ведеться від розгляду прикладу, міркувань щодо спостереженого перекладу, аналізу здобутків і недоліків перекладу, до узагальнень прикладів групи. У коментарях суб'єктивних перекладацьких інтерпретації, творчих рішень, слід називати ім'я та прізвище перекладача; а у разі помилок слід зауважити, у чому суть помилки і, за необхідності, пропонувати власний переклад.

У експериментальному розділі не слід наводити абсолютно всі приклади, добуті з матеріалу шляхом вибірки: сила науки полягає в узагальненні, тому наводяться лише найтиповіші випадки явища, що аналізуються. Якщо якесь явище показує сталу закономірність, доречно зазначити кількість прикладів, на яких воно спостерігається, що додасть ваги до аргументів, продемонструє глибину емпіричної бази.

Підрозділи завершуються підсумковими абзацами, в яких слід коротко охарактеризувати суть досліджуваного явища (його структурні і значеннєві характеристики, функції), а також умови виникнення явища (чинники, типи структур і значень у вихідному і цільовому тексті, мовні і мовленнєві рівні, на яких втілюється зазначене явище та інші помічені особливості).

IV. Зміст і логіка висновків

Висновки наукової праці призначені для стислого і швидкого представлення результатів дослідження. Тому у висновках у кондентованій формі передаються нові знання, набуті в ході написання роботи, що в більш розлогій формі містяться у розділах роботи.

Висновки мають достатньо повно відбивати зміст роботи, бути об'єктивними і достовірними, а для цього потрібно готувати для них ґрунт: висновки формулюються на рівнях усіх структурних підрозділів; окрім загальних висновків, у роботі також мають міститися висновки до аналітичного та експериментального розділу. Оскільки наукові жанри передбачають розвиток оповіді від чіткої постановки проблеми до її розв'язання, відповідними підсумками з відповідями або розв'язаннями мають завершуватися підрозділи й підпункти.

У висновках до розділів та загальних висновках до бакалаврської роботи не повторюються позиції зі вступу (тема, методи, матеріал, поставлені завдання тощо), не наводяться ілюстративні приклади (за окремими винятками). Висновки мають бути зрозумілими і для тих читачів, що не знайомі з текстами розділів. Тому їх варто формулювати від найзагальніших виявлених фактів і закономірностей до конкретніших. Важливо забезпечити належний рівень зв'язності, переходів між висвітлюваними фактами.

У висновках зазначаються виявлені факти щодо досліджуваного об'єкта, закономірності, зв'язки між ними. Зокрема, узагальнення відомих фактів з метою їх поширення на ширше коло явищ, виявлення суперечностей між ними, обґрунтування припущення й гіпотези, результати їхньої перевірки на обраному емпіричному матеріалі, уточнення відомостей і фактів, насамперед тих, що стосуються характеристик об'єкта дослідження. Після формулювання висновків окреслюються перспективи подальших досліджень, можливості його поглиблення.

Усі твердження висновків мають бути підготовлені відповідними міркуваннями, ілюстративними прикладами, їхнім аналізом, аргументами та узагальненнями, здійсненими у попередньому розділі, отже, мають бути об'єктивними і достовірними. Обсяг загальних висновків становить 3-4 сторінки, обсяг висновків до розділів – 1-2 сторінки.

V. Оформлення списку джерел

Нормативне і точне оформлення списку використаних джерел є неодмінною умовою правильного розуміння наукової праці. Усі джерела, які використовувалися для написання роботи на різних етапах, мають бути зазначені у списку джерел і належним чином згадані в тексті роботи.

Список джерел складається з таких розділів: довідкові джерела, на які посилається бакалаврант для розробки робочого поняттєвого апарату, загальнофілологічні публікації, зокрема, перекладознавчі теоретичні праці, наукові твори зі спеціальних і часткових теорій перекладу, автореферати дисертацій, наукові статті (можливе залучення і джерел з інших наук), а також джерела емпіричного матеріалу. Якщо прочитані наукові праці не згадуються в роботі, до загального списку бібліографії вони не включаються.

Серед перекладознавчих довідкових джерел слід назвати „Глосарій перекладознавчих термінів” [Зорівчак, Дзера 2001, 46-52], Л.Л.Нелюбин „Словарь переводоведческих терминов” (Нелюбин 2003), „Термінологія перекладу” за редакцією Ж.Делілля [Terminologie 1999]; „Українська мова. Енциклопедія” [Українська мова 2000], де, окрім вартісних статей відносно системи, історії української мови, є загальнолінгвістичні та перекладознавчі терміни.

Загальні принципи оформлення джерел вибудовуються з огляду на зручність читання і пошуку необхідних даних у роботі: окремими позиціями виділяється рубрика теоретичних джерел, довідкових джерел і джерел ілюстративного матеріалу; інколи в окрему рубрику виносять й інтернетні джерела. У будь-якому разі нумерація усіх джерел має бути суцільною, інакше за номером “1” у списку джерел читачеві зустрінеться більше однієї позиції. Для зручності пошуку бібліографічні й інтернетні джерела оформлюються в алфавітному порядку, а за наявності декількох праць одного автора – у хронологічному.

Існують різні способи оформлення списку джерел, і вони, так само, як і вимоги до оформлення роботи, можуть зазнавати певних модифікацій з огляду на зміну обставин і реальності наукового життя. Зокрема, власне оформлення бакалаврських робіт висвітлюється у

праці “Вимоги до підготовки та написання навчально-наукових і кваліфікаційних робіт (для студентів-філологів): Методичні рекомендації” [Вимоги, 2020]. В Україні для оформлення списку джерел у наукових працях послуговуються стандартом ДСТУ 8302:2015, а структура наукових праць у цілому регулюється документом “Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій” (розроблено на підставі ДСТУ 3008-95 ‘Документи. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення’). У західних країнах для оформлення джерел дуже поширеним є формат APA, розроблений Американською асоціацією психологів (Publication Manual), однак існують інші: *MLA*, *Chicago* тощо.

З огляду на розмаїття форматів, украй важливо дотримуватися норм останнього нормативного документа, чинного в країні і установі на момент написання наукової праці; слід уніфіковано оформлювати усі джерела, надавати повні вихідні дані, правдиво передавати суть джерел у тексті роботи. Буквальне, точне й уніфіковане дотримання норм – запорука правильного документування джерел, і це не лише питання принциповості: за необхідності правильно оформлений бібліографічний список може автоматично конвертуватися з одного формату в інший (див., приміром, ресурс “Citation converter”).

Деякі текстові редактори, такі як Microsoft Word, містять форми, що дозволяють автоматично генерувати бібліографічні посилання відповідно до того чи іншого формату (приміром, “APA, MLA, Chicago – automatically format bibliographies” та інші).

Посилання в роботі мають ґрунтуватися на першоджерелі. Однак часом науковці цитують якогось автора не безпосередньо з першоджерела, а з іншої публікації, в якій це першоджерело цитувалося. Це припустимо за необхідності процитувати важкодоступне або дуже давнє джерело. Якщо текст цитовано не за першоджерелом, то на початку підрядкового бібліографічного посилання наводять пояснювальні слова: “Наведено за:”, “Цит. за”: і зазначено джерело, з якого запозичено текст (ДСТУ 8302:2015, с.3).

У разі прямого або непрямого цитування вказується номер джерела у списку та сторінка (або сукупність сторінок), на яких можна ознайомитися з першоджерелом цитати. Тільки пряме буквальне цитування тексту мовою, якою опублікована праця, береться у лапки. У більшості випадків немає підстав для громіздких цитат: це зменшує й індекс оригінальності роботи, й обтяжує текст. Тож часто немає

потреби буквального відтворення тексту цитованого твору: тоді використаний фрагмент коротко переказується без використання лапок. У такому разі перед початком переказу має бути зазначено автора використаного джерела, а після закінчення переказу – посилання на першоджерело. Так само прямо в лапки не беруться цитати, які автор роботи переклав з оригінального джерела.

Оформлення посилань за номером у списку джерел – kropitka й тривала праця; якщо після оформлення цитат у списку джерел додається або виключається якась позиція, нумероване посилання стає неактуальним і неправильним, тому на етапі створення чернетки можна рекомендувати у дужках ставити прізвища авторів, а вже під час підготовки чистового варіанта замінювати їх на номери.

VI. Підготовка резюме роботи іноземною мовою

Резюме у стислій формі (3-5 сторінок) відображає постановку досліджуваної проблеми і отримані результати. Резюме має бути зрозумілим як окремий текст, а не частина роботи. Тому воно має містити такі позиції: тема і обґрунтування актуальності, об'єкт дослідження, мета, завдання, обраний емпіричний матеріал, використані методи дослідження, основні результати роботи. Після цього у стислій формі висвітлюються основні новітні результати дослідження. Для унаочнення сприйняття результатів можуть наводитися ілюстративні приклади.

В кінці резюме надається 5-7 ключових слів, що є термінами, які найтісніше пов'язані зі змістом роботи; за можливістю слід уникати множини у ключових словах.

Резюме бакалаврської роботи пишеться профільною іноземною мовою.

VII. Представлення і захист роботи

7.1. Критерії оцінки бакалаврської роботи

Оцінка роботи ставиться відповідно до відгука керівника, рецензії і результатів захисту. В оцінці враховуються якість виконання роботи (як за формою, так і за змістом), набуті студентом вміння аналізувати досліджувані явища, встановлювати зв'язки обраного об'єкта дослідження з іншими, змістовно і лаконічно презентувати результати дослідження, аргументувати власну точку зору, захищати винесені на захист твердження.

Під час призначення оцінки комісія бере до уваги оцінку рецензента й керівника, характер їхніх зауважень, усне представлення роботи, відповіді на питання й зауваження студента. Зокрема, оцінюються такі позиції:

- 1) змістовна цінність, грамотність, логічність та якість оформлення поданої до комісії роботи;
- 2) реалізація поставлених мети і завдань роботи;
- 3) обізнаність бакалавранта з фундаментальними та аспектними науковими працями, дотичними до об'єкта дослідження, належне використання їх у роботі;
- 4) наявність у роботі усіх необхідних структурних розділів, відповідність роботи вимогам щодо оформлення;
- 5) логічність, повнота і естетичне оформлення виступу (наявність історії питання, мети, досягнутих результатів, стилістика мовлення, наочність роздаткового матеріалу чи презентації);
- 6) відповідність ілюстративних прикладів теоретичним положенням і поясненням;
- 7) логічність і повнота у відповідях на питання, зауваження рецензента, відгук керівника;
- 8) дотримання принципів наукової етики.

Поza тим, в оцінці враховується вчасність подання роботи на кафедру та виконання окремих проміжних етапів відповідно до плану.

7.2. Усна презентація роботи

Презентація роботи спрямована на усне сприйняття отриманих результатів роботи слухачем, який знайомиться з працею вперше. За змістом робота включає в цілому ті ж самі відомості, що й резюме бакалаврської роботи (тема і обґрунтування актуальності, об'єкт дослідження, мета, завдання, обраний емпіричний матеріал, використані методи дослідження, основні результати роботи), однак відрізняється від нього за стилем і жанром.

Усне представлення роботи розпочинається вітанням, зверненням до екзаменаційної комісії, викладачів, інших присутніх осіб і завершується подякою за приділену увагу.

Оскільки робота презентується в усній формі, її представлення має бути доволі стислим і водночас достатньо легким для сприйняття. Отже, теоретичні положення доречно підкріплювати ілюстративними прикладами, а найцінніші висновки доцільно підсумувати в кінці доповіді в обсязі кількох речень.

Час представлення роботи не повинний перевищувати 7-8 хвилин. Нелегко, однак цілком можливо передати за такий короткий час результат річної праці. Заощадити час виступу допомагає наочний роздатковий матеріал. У ньому доречно в схематичній формі передати суть розвитку теоретичної думки, ілюстративні приклади, використані джерела. Перевага візуальної презентації у тому, що в ній можна дати набагато більше деталей, ніж буде висловлено в усній частині, і в такий спосіб скоротити час виступу.

Робота захищається профільною іноземною мовою.

7.3. Етапи захисту

1. Коротке представлення роботи (7-8 хвилин). Затягування усного представлення роботи часто викликає зауваження комісії до доповідача. Для уникнення таких зауважень і чіткого дотримання часового регламенту усне представлення роботи варто декілька разів попередньо потренувати з годинником, зауважуючи, що в реальних умовах захисту час виступу може збільшитись, оскільки в присутності реальних слухачів доповідач мовитиме виразніше, повільніше, стежитиме за реакцією присутніх.

2. Питання комісії та інших присутніх (5-10 хвилин). Питання можуть стосуватися об'єкта дослідження, окремих тверджень роботи,

ілюстративних прикладів, винесених бакалаврантом на захист або наявних у роботі, та її інших аспектів. Важливо дотримуватися встановленого порядку: спочатку бакалаврант повністю вислуховує питання і тільки після цього дає на нього відповідь. Після завершення відповідей на питання зачитується відгук керівника.

3. Відгук керівника роботи. Відгук керівника покликаний довести до відома комісії міру самостійності роботи, виконання завдань, врахування зауважень керівника, розвиток навичок опрацювання теоретичних джерел та дотримання термінів подання роботи. Керівник може додатково висловити й особисті враження від співпраці зі студентом, наголосити на окремих особливостях процесу написання роботи.

4. Оцінка рецензента. Рецензент оцінює роботу відповідно до критеріїв, зазначених у рецензії (див. Додаток 2).

5. Відповідь бакалавранта на рецензію і відгук. Відповідь бакалавранта на рецензію передбачає реакцію на почуті відгуки (подяка, відповідь на висловлені зауваження, короткий коментар можливих шляхів врахування зауважень у подальшій роботі, додаткові пояснення щодо змісту роботи). Звичайно, не існує ідеальних досліджень, і зауваження – цілком природний і потрібний компонент навчання. Отже, під час відповіді на зауваження доцільно зосередитися на їхній конструктивній частині: усвідомлення шляхів виправлення, врахування рекомендацій у подальшій роботі тощо. Незгода з зауваженнями може висловлюватися лише з дотриманням загальноетичних правил академічної комунікації і за умов наявності аргументів.

6. Додаткове обговорення. Після відповіді бакалавранта на рецензію присутні можуть за бажанням додатково прокоментувати якийсь аспект роботи.

7.4. Відповіді на питання і зауваження

Відповідаючи на питання, необхідно зосередитися на суті питання і відповідно до неї формулювати відповідь. Важливо не обмежуватись формальною відповіддю, а й продемонструвати розуміння глибини питання. Навіть якщо поставлене питання не відповідає безпосередньо темі роботи, а його розгляд не входив до поставлених завдань, усе ж варто подумати про потенційні шляхи пошуку відповіді

та озвучити їх: це продемонструє вміння орієнтуватися у власному об'єкті дослідження, аналітично мислити, бачити перспективи об'єкта за межами теми та підтримувати наукову дискусію в цілому.

Об'єктивно наявні недоліки в тексті роботи, висловлені чи не висловлені в зауваженнях, є підставою для зниження оцінки. Готуючи відповіді на зауваження, бакалаврант може пояснити потенційні шляхи врахування зауважень у подальшій роботі, продемонструвати міру усвідомлення виявлених недоліків, що свідчитиме про розвиток студента, уміння навчатися на помилках і справлятиме позитивне враження від захисту. Конструктивні правомірні зауваження приймаються до уваги у подальшій роботі. Не погоджуватися з зауваженнями доречно лише у разі наявності об'єктивних аргументів. У разі незгоди необхідно дотримуватися етичних принципів поваги до думки інших науковців і показати в першу чергу своє розуміння суті і причин зауваження, тієї його частини, в якій з зауваженням можна погодитися. Будь-яка оцінка або коментар роботи (як позитивні, негативні, так і нейтральні) є суттєвим етапом пізнання, тому, відповідно до принципів наукової етики, за неї прийнято дякувати.

VIII. Додаткові рекомендації

На етапі постановки завдань, їхнього виконання, пошуку творчих рішень можуть допомогти такі дії:

1) спілкування з керівником, який передає свій конденсований досвід творчого пошуку і допомагає конструктивними порадами, скеровуючи зусилля студента у необхідне русло;

2) ведення конспекту виявлених проблем, сумнівів, питань, які не дістають швидкого розв'язання, задля можливості їх обговорення під час чергової зустрічі з керівником;

3) конспектування прочитаної фахової наукової та науково-популярної літератури з теми роботи;

4) пошук причини тих чи інших тверджень у науковій літературі, у практичних рекомендаціях щодо виконання перекладу;

5) розвиток допитливості, уміння правильно формулювати питання, правильно поставлене питання може втілитись у несподівано новітню

оригінальну тему дослідження або, принаймні, показати шлях пошуку розв'язання поставленої в науковій роботі проблеми;

6) фіксація спостережень над об'єктом дослідження під час практичних занять з перекладу: з увагою на труднощі, перешкоди і проблеми, знайдених шляхів їх розв'язання;

7) відвідування семінарів, конференцій, круглих столів, публічних лекцій, захистів дисертацій, присвячених теоретичним і практичним аспектам перекладу, насамперед темам, пов'язаним з обраним об'єктом і напрямком досліджень бакалавранта; участь у таких заходах розширює науковий світогляд, допомагає бачити обрану тему дослідження ширше, у зв'язках з об'єктами інших дослідників;

8) активне спілкування з іншими студентами у рамках семінарів, конференцій, круглих столів, обговорення отриманого досвіду, обмін думками й поглядами щодо досліджуваних тем;

9) спостережливе ставлення до досліджуваного явища на заняттях з теорії, практики перекладу, інших спецкурсах.

Для підвищення ступеня апробації роботи, а також з метою отримання додаткової практики з наукової комунікації тим бакалаврантам, що отримали особливо цікаві результати дослідження, рекомендується здійснити виступ на науковій конференції, а також опублікувати тези виступу або статтю за матеріалами роботи. Прийняттю такого рішення має передувати консультація з керівником, його рекомендація до виступу та/або публікації.

8.1. Роль консультацій з керівником

Завдання наукового керівника – зорієнтувати студента у науковому пошуку. Зокрема, керівник допомагає студентові розвивати такі вміння і навички:

- обирати правильний напрямок дослідження;
- правильно ставити мету й завдання дослідження;
- розуміти сенс написання наукової роботи як у загальнонауковому контексті, так і з огляду на професійне майбутнє бакалавранта;
- усвідомлювати принципову відмінність між суто практичною роботою на виробництві й науковим пошуком;

- свідомо використовувати знання вміння і навички, зазначені у підрозділі “ Розвиток умінь та навичок під час написання бакалаврської роботи”;
- раціонально і коректно підбирати наукову літературу для ознайомлення з досліджуваною проблематикою;
- аналітично опрацьовувати джерела знань, зокрема, наукову літературу;
- логічно обґрунтовувати власну думку;
- бачити зв'язок об'єкта з супутніми науковими проблемами, галузями й підгалузями науки;
- відрізнати новітні наукові твердження від повторів сформульованих раніше істин;
- орієнтуватися в джерелах, здатних поповнити знання студента, необхідні для здійснення наукового пошуку;
- допомагати в аналізі окремих ілюстративних прикладів, інтерпретації формулювань в опублікованих наукових розвідках, в оптимальному формулюванні власних узагальнень;
- оцінювати об'єктивність і достовірність власних зроблених висновків.

Запорукою повноцінної користі від керівництва є регулярна робота, дотримання розробленого плану написання роботи і рекомендацій, вчасне виконання поставлених завдань керівника. Під час усного спілкування з керівником безумовно корисно нотувати його відповіді, орієнтири, поради, періодично переглядати їх під час опрацювання теми. Ведення конспекту з рекомендаціями керівника, опрацьованими джерелами, питанням, цікавими спостереженнями у цілому сприятиме кращому усвідомленню теми і представленню її в роботі. Так само корисно записувати усі питання, сумніви, пропозиції, що виникають, щоб не забути їх озвучити під час чергової консультації.

До завдань керівника не входить надання готових відповідей на всі питання. Зокрема, бакалаврант має навчитися приймати рішення та займати певну позицію у дискусійних питаннях, аргументувати її ілюстративними прикладами, об'єктивними потребами теорії і практики перекладу, посиланнями на інших дослідників. Питання, що стосуються загальновідомих фактів, правил та інших суто фактологічних даних, бакалаврант з'ясовує відповідно до довідкових джерел. Таким чином, важливість правильно формулювати питання і адресувати їх до правильного джерела допомагає оперативно знаходити відповідь, підвищує самостійність мислення дослідника.

Якщо бакалаврант вміє здійснювати аналіз прикладів, робити узагальнення відповідно до наданих керівником орієнтирів, критеріїв, рекомендацій, здатний приймати рішення у розв'язанні дискусійних питань (у тому числі, під час обговорення з керівником), знаходити творчий підхід до розв'язання проблем, робота вважається самостійною, щонайменше, на 80%.

8.2. Терміни подання роботи

На початку навчального року студент з керівником узгоджує план, що визначає етапи роботи і терміни виконання окремих завдань. Запорукою успішного написання роботи є дотримання узгодженого плану.

Чорновий варіант роботи або її окремі розділи подаються керівникові заздалегідь з урахуванням достатньої кількості часу, необхідної для прочитання тексту керівником та формулювання рекомендацій. Умовний час, яким обліковується керівництво бакалаврською роботою, становить 0.4 години на навчальний тиждень. Його раціональному використанню сприятиме регулярна робота та подання матеріалів керівнику відповідно до встановленого плану, вчасне врахування рекомендацій керівника, самостійність студента у прийнятті рішень. При суттєвому недотриманні цих пунктів робота керівника значно ускладнюється або навіть стає неможливою: тоді керівник змушений знайомитися з роботою за обмежений час, не встигаючи інколи повноцінно висловити рекомендації.

За рішенням кафедри може призначатись попередній захист бакалаврських робіт.

Завершений чистовий варіант роботи має бути поданий на кафедру з відгуком керівника приблизно за місяць до захисту (остаточне рішення щодо дати подання приймається на засіданні кафедри).

8.3. Розвиток умінь та навичок під час написання бакалаврської роботи

Бакалаврська робота покликана навчити студента виявляти труднощі, проблеми і перешкоди перекладу (у тому числі потенційні), аналізувати способи їхнього розв'язання, помічати полемічність окремих способів, усвідомлювати наслідки застосування цих способів для комунікації та здійснювати аргументоване розв'язання

суперечностей, виходячи з поставлених завдань, здійснювати власні узагальнення щодо спостережених способів перекладу, зіставляти власні узагальнення з висновками інших дослідників, читати і розуміти наукову літературу рідною та іноземною мовами. Отже, бакалаврська робота має на меті систематизувати знання з теорії і практики перекладу, розвинути сукупність умінь і навичок поняттєво-аналітичної роботи майбутнього фахівця.

Під час написання вступу та теоретико-аналітичного розділу формуються і розвиваються такі вміння і навички:

- 1) визначати мету роботи;
- 2) ставити завдання, спрямовані на здійснення окремих кроків на шляху досягнення мети;
- 3) розрізняти закономірне й другорядне в досліджуваній темі;
- 4) встановлювати й описувати зв'язок досліджуваної проблеми зі спеціальними теоріями перекладу;
- 5) встановлювати і описувати зв'язок досліджуваної проблеми з різними філологічними науками;
- 6) давати аргументоване робоче визначення об'єкта дослідження та основним термінам, що його описують;
- 7) встановлювати і описувати зв'язок досліджуваної проблеми з нефілологічними науками і сферами життєдіяльності в цілому;
- 8) проводити методичний цілеспрямований бібліографічний пошук наукових праць, безпосередньо дотичних до аспектів обраної теми;
- 9) враховувати досвід попередників для висловлення власних гіпотез і виведення висновків, дотичних до теми дослідження;
- 10) знаходити спільні риси й суперечності у підходах попередників до розв'язання практичних проблем перекладу;
- 11) узагальнювати наукові явища, проблеми, підходи, гіпотези, закони на основі спільних рис;
- 12) усвідомлювати і надавати аргументи на користь/для спростування тієї чи іншої позиції щодо досліджуваного питання;
- 13) розділяти загальну проблематику роботи на окремі аспектні проблеми;
- 14) цілеспрямовано розв'язувати ті чи інші аспектні проблеми у розділах і підрозділах;
- 15) ілюструвати прикладами підходи до розв'язання проблеми;
- 16) моделювати й описувати досліджуване явище за його складовими та відношеннями між ними;

17) узагальнювати суть проблеми та шляхи її розв'язання у висновках;

18) розрізняти першоджерело знання та його інтерпретації в інших джерелах;

19) прогнозувати перешкоди перекладу на основі асиметрії на рівні системи і норми мови і функціонування в мовленні.

Під час створення експериментального розділу бакалаврської роботи формуються і розвиваються такі вміння і навички:

1) шляхом спостереження помічати і фіксувати ті чи інші ознаки в емпіричному матеріалі;

2) класифікувати приклади досліджуваного явища на групи на підставі спільних і розбіжних рис;

3) об'єднувати приклади досліджуваних явищ у групи на основі схожих рис;

4) виводити закономірності на основі повторюваності фактів у спостереженнях та формулювати гіпотезу щодо передумов і чинників виведених закономірностей;

5) здійснювати узагальнення щодо виявлених способів, прийомів, стратегій перекладу, чинників їх використання;

6) виявляти проблемні ситуації перекладу (як реальні, так і потенційні);

7) узагальнювати типи проблемних ситуацій, в яких ефективним буде те чи інше перекладацьке рішення;

8) застосовувати особливості, виявлені шляхом спостереження над однією групою явищ, на іншу;

9) надавати аргументоване розв'язання труднощів, перешкод та проблем перекладу, виходячи з ситуації перекладу, за допомогою необхідних довідкових джерел;

10) виявляти переваги й недоліки тих чи інших способів розв'язання проблем перекладу;

11) оцінювати переклад з критичної точки зору і в разі необхідності пропонувати власний переклад;

12) оцінювати потенціал і обмеження способів, прийомів, стратегій перекладу з огляду на ситуацію перекладу, чинники (мовні, позамовні) перекладу;

13) перевіряти можливість альтернативних вирішень проблемної ситуації шляхом експерименту.

Додаток 1. Зразок відгуку керівника на бакалаврську роботу⁷

ВІДГУК

наукового керівника

на _____ роботу

(бакалаврську, магістерську)

студента

(ПІБ студента)

(назва роботи)

	Оцінка за 100- бальною системою		Коментар
1. Ступінь виконання завдань керівника	0 – 2		
2. Ступінь розвиненості навичок роботи з теоретичними джерелами	0 – 2		
3. Ступінь правомірності зроблених узагальнень і самостійності проведення дослідження	0 – 2		
4. Міра усунення зауважень керівника	0 – 2		
5. Дотримання термінів виконання роботи та її окремих частин	0 – 2		
Загальна кількість балів	0 - 10		

Висновок _____

Науковий керівник _____ / _____
(підпис) (ПІБ, наук. ступінь, вч. звання наукового керівника)

Дата _____

⁷ Цей зразок розроблено на кафедрі теорії та практики перекладу з романських мов імені Миколи Зерова Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Додаток 2. Зразок рецензії на бакалаврську роботу⁸

РЕЦЕНЗІЯ

на _____ роботу
(бакалаврську, магістерську)

студента _____
(ПІБ студента)

(назва роботи)

Науковий керівник

	Оцінка за 100-бальною системою		Коментар
1. Обґрунтування актуальності дослідження	0 – 5		
2. Новизна і практичне значення роботи	0 – 5		
3. Теоретична і методологічна база дослідження	0 – 5		
4. Самостійність і оригінальність роботи	0 – 5		

⁸ Цей зразок розроблено на кафедрі теорії та практики перекладу з романських мов імені Миколи Зерова Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

5. Виконання завдань і досягнення поставленої мети	0 – 5		
7. Об'єктивність і достовірність висновків	0 – 5		
8. Відповідність вимогам наукового стилю	0 – 4		
9. Відповідність обсягу роботи встановленим вимогам	0 – 4		
11. Оформлення списку використаних джерел відповідно до чинних стандартів	0 – 4		
12. Володіння навичками реферування іноземною мовою (резюме роботи)	0 – 3		
Загальна кількість балів	0 - 45		

Висновок _____

Рецензент _____

(підпис)

(ПІБ, наук. ступінь, вч. звання рецензента)

Дата _____

Використані та рекомендовані джерела

- 1.Борисова О.В. Методичні рекомендації до виконання та оформлення випускних кваліфікаційних магістерських та дипломних робіт для студентів спеціальності 8.030507 та 7.030507 «переклад». – К.: КНУ імені Тараса Шевченка, 2008. – 62 с.
- 2.Верба Г.Г. Тематика перекладознавчих досліджень та їхня доказова база / Г. Г. Верба // Мовні і концептуальні картини світу. – 2010. – № 30. – С.98-102.
- 3.Вимоги до підготовки та написання навчально-наукових і кваліфікаційних робіт (для студентів-філологів): Методичні рекомендації. – К., 2020. – 93 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<https://drive.google.com/file/d/1ybQZwbRd6U2uGzxXR1BC5IMNhrCTt7EL/view>
- 4.Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій (розроблено на підставі ДСТУ 3008-95 “Документи. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення”) // Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 9-10. – С. 2-10.
- 5.Гвоздік О. Узагальнення // Філософський енциклопедичний словник / голова редколегії В. І. Шинкарук // Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002. – С. 653.
- 6.ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання / Нац. стандарт України. Вид. офіц. – К.: ДП «УкрНДНЦ», 2016. – 17 с.
- 7.Італійська лінгвістика і перекладознавство в Україні: (алф.-предм. бібліогр. Довідник). / Ю.О. Чернишова, С.Б. Фокін. (упорядн.) – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2014. – 80 с.
- 8.Калустова О.М. Методи дослідження у перекладознавстві // Стиль і переклад. Випуск 1(7). – 2020. КНУ ім. Тараса Шевченка. – С. 206-267.
- 9.Калустова О.М. Електронні бази паралельних та співвідносних текстів у перекладознавчих дослідженнях // Вісник Сумського держ. ун-ту. Філологічні науки. – 2004. – №1 (60). – С. 130-136
- 10.Калустова О.М., Фокін С.Б. Застосування методу екстраполяції в розбудові часткових теорій перекладу // Мова і культура. – 2009. – Вип. 12.. – С. 289-296.
11. Кодухов В.И. Общее языкознание. М.: Высшая школа, 1974. – 304 с.

12. Канак Ф. Абстрагування // Філософський енциклопедичний словник / голова редколегії В.І. Шинкарук. – К.: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України; Абрис, 2002. – С. 3-4.

13. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь / Л.Л. Нелюбин. – 6-е изд.. – М. : ФЛИНТА, 2009. – 321 с.

14. Рубинштейн С.Л. О мышлении и путях его исследования / АН СССР, Ин-т филос. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 145 с.

15. Слепкань З.И. Психолого-педагогические основы обучения математике: Метод. пособие. – К.: Радянська школа, 1983. – 192 с.

16. Українська мова: енциклопедія / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови; редкол.: В. М. Русанівський [та ін.]. – Вид. 2-ге, випр. і допов. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – 820 с.

17. Фокін С.Б. Специфіка пошуку теоретичного та емпіричного матеріалу в наукових розвідках студентів з фаху "переклад" // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2007. – Вип. 23. – Ч. III. – С. 118–123. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://postup.zzz.com.ua/materialy.html>

18. Фокін С.Б. Переваги корпусів малого обсягу для дослідження макро явищ у перекладі // Мовні і концептуальні картини світу : наукове видання : [збірник] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Б-ка Ін-ту філології. – Київ, 2015. – Вип. 51. – С. 590-597. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://postup.zzz.com.ua/materialy.html>

19. Чередниченко О.І. Парадигми і категорії сучасного перекладознавства // Переклад. Культура. Ідентичність. – К.: Видавець Заславський О.Ю., 2017. – 224 с.

20. Publication Manual of the American Psychological Association, Seventh Edition, 2020. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://apastyle.apa.org/products/publication-manual-7th-edition>

21. Delisle J. et al. Terminologie de la traduction. Translation terminology. Terminología de la traducción. Terminologie der Übersetzung. – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins publishing company, 1999. – 433 p.

22. Ortega y Gasset J. Sobre el fascismo // Obras completas. Tomo III. – Madrid: Alianza editorial, Revista de occidente, 1983. – P. 489-497.

23. APA, MLA, Chicago – automatically format bibliographies – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://support.microsoft.com/en-us/office/apa-mla-chicago-%E2%80%93-automatically-format-bibliographies-405c207c-7070-42fa-91e7-eaf064b14dbb>

24. Citation converter. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.citationconverter.com/>

25. Eco U. Come si fa una tesi di laurea. – Milano: Bompiani, 2001. – 249 p.

Періодичні збірки наукових праць перекладознавчого спрямування або з перекладознавчими рубриками

26. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:

<http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/foreignphilology>

27. Записки з романо-германської філології – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://rgnotes.onu.edu.ua/issue/archive>

28. Іноземна філологія – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/foreignphilology/issue/archive>

29. Мовні і концептуальні картини світу – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://mova.knu.ua>

30. Стиль і переклад – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://phil.knu.ua/nauka/publicatsiyna_actyvnist/vydannya_if/styl-pereklad/

31. Теорія і практика перекладу. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. Випуски. 1-21. – К.: Вища школа, 1979-1994

32. Babel. Revue internationale de la traduction – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://benjamins.com/catalog/babel>

33. Cadernos de Tradução – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://periodicos.ufsc.br/index.php/traducao/issue/archive>

34. inTRAlinea – Online Translation Journal. Rivista internazionale di studi sulla traduzione e interpretazione – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.intralinea.org>

35. Meta. Revue des Traducteurs – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.erudit.org/fr/revues/meta/>

36. Rivista internazionale di tecnica della traduzione. Università degli studi di Trieste – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.openstarts.units.it/handle/10077/31039>

37. Sendebär. Revista de Traducción e Interpretación. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://revistaseug.ugr.es/index.php/sendebär>

38. Translation Journal. Digital Online Journal – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.translationjournal.net>

Каталоги періодичних видань з перекладу та перекладознавства

39. Journals in Translation Studies. University of Michigan Library. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://guides.lib.umich.edu/translation-studies/translation/journals>

40. Revistas sobre traducción e interpretación. AETI. Asociación Ibérica de Estudios de Traducción e Interpretación. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.aieti.eu/enlaces/revistas-sobre-traduccion-e-interpretacion/>

41. Sélection de revues spécialisées en traduction et linguistique. ISIT. Bibliothèque Geert Hofstede. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://bibliotheque.isit-paris.fr/revues-specialisees-traduction/>